

Gespreksvaardigheid Duits in de Tweede Fase

Een nieuwe weg

Wat de Tweede Fase op het gebied van gespreksvaardigheid verlangt, is genoegzaam bekend. De talrijke brochures hebben hun doel niet gemist. Maar met het aangeven van het kader en het formuleren van het gewenste niveau is het niet gedaan; de praktijk van alledag vraagt om een concrete invulling. Met name voor gespreksvaardigheid is dat geen eenvoudige opgave. Was het vaak niet zo dat het onderwijs in gespreksvaardigheid zich beperkte tot een gesprek over hobby en vakantie of tot het samenvatten van een tekst. Het kwam ook voor dat de gespreksvaardigheid er nog bekaaid afkwam.

Er werd niets gericht gedaan. Het cijfer kwam tot stand tijdens het schoolonderzoek 'literatuur' als een passant ook nog de gespreksvaardigheid werd beoordeeld. De Tweede Fase plaatst ons voor de opgave twee of drie jaar lang gericht met gespreksvaardigheid bezig te zijn. In gesprekken met collega's is me gebleken dat velen opzien tegen deze plicht.

Facetten van gespreksvaardigheid

Om gespreksvaardigheid hanteerbaar te maken moeten we het fenomeen analyseren. Ik vergelijk spreken graag met hardlopen. Voor de buitenstaander is lopen een bezigheid waarbij domweg de ene voet voor de andere wordt gezet. Lopen kent echter vele facetten. Elk van deze facetten maakt deel uit van het geheel en het zwakste facet zal vaak de grens van de prestatie bepalen. Ik noem enkele van deze facetten: uithoudingsvermogen, kracht, coördinatie, beweeglijkheid, weerstandsvermogen, snelheid, mentaliteit enz. Een looptrainer zal in zijn begeleiding al deze facetten aan bod laten komen. Afhankelijk van de afstand, het gestelde doel en de behoefte van de atleet zullen de accenten worden geplaatst. Ook spreken laat zich ontleden. Ik noem een aantal facetten: idioom, grammatica, taalgevoel, vraagtechniek, formuleren, argumenteren, stijl, compensatiestrategieën, presenteren, uitspraak enz. Een hele reeks, die ik in feite in een adem heb genoemd. Ik besef dat alle genoemde facetten niet over één kam geschoren kunnen worden, daarvoor zijn de onder-

linge verschillen te groot. Toch helpt deze analyse ons om grip te krijgen op gespreksvaardigheid. Door aandacht te besteden aan elk onderdeel kunnen we de som der delen samenvoegen tot een geheel. Verscheidenheid aan oefenmateriaal, verscheidenheid aan werkvormen en doelgericht handelen zullen het onderdeel gespreksvaardigheid aantrekkelijk moeten maken. In onze lessen zal de leerling niet alleen iets moeten zeggen, hij moet ook geprikkeld worden tot zelfstandig en creatief denken. Niet alleen de talige kant moet aan bod komen, we zullen onze leerlingen ook moeten leren communiceren, hem sociaal vaardiger maken.

Concretisering

Het leerboek *Mündig* (Mangnus & B. Duijvestijn, 1998), dat ik samen met collega Bob Duijvestijn schreef, vormt de concrete neerslag van bovenstaande uitgangspunten. De inhoud ziet er als volgt uit.

- De *Gesprächsstrategien* van hoofdstuk 1 bouwen voort op de in de basisvorming opgedane kennis. Wat zegt men in bepaalde situaties en hoe kan men het ook anders zeggen?
- Hoofdstuk 2 houdt zich bezig met *Die Frage*, in een gesprek een onmisbare communicatieve vaardigheid.
- In hoofdstuk 3, *Der Dialog*, neemt de praktische dialoog een centrale plaats in. 'Ik weet wel wat het betekent, maar ik weet niet hoe ik het moet zeggen.' Menig leraar zal deze verzuchting van de leerling vertrouwd in de oren klinken.
- In hoofdstuk 4, *Formulieren*, wordt daar concreet iets aan gedaan. Taalgevoel vormt een belangrijk gegeven bij het verwerven van een taal.
- Hoofdstuk 5, *Sprachgefühl*, laat zien hoe wij dit taalgevoel kunnen ontwikkelen. Bij het spreken zal het zeer vaak voorkomen dat we twee dingen gelijk moeten doen: het ontwikkelen en tevens het formuleren van onze gedachten.
- Hoofdstuk 6, *Sprechdenken*, brengt rijkelijk oefenstof om dit niet eenvoudige fenomeen onder de knie te krijgen.
- Hoofdstuk 7, *Argumentieren*, tenslotte leert ons hoe we ons standpunt moeten verduidelijken. Dit hoofdstuk levert de bouwstenen die ons helpen om onze eigen opvatting te doen gelden of een bijdrage te leveren om samen met andere meningen tot een optimale oplossing te komen.
- De hoofdstukken 8 *Die Präsentation*, 9 *Themen zur*

Redeübung, 10 *Die Aussprache* en 11 *Sprachübungen* completeren het boek.

Ook binnen de hoofdstukken treffen we een doelbewuste opbouw aan. De eerste 7 hoofdstukken bestaan elk uit 7 *Stunden*. De opbouw per hoofdstuk verloopt van eenvoudig naar gecompliceerd(er), van geleid naar vrij. De verdeling in hoofdstukken en afzonderlijke *Stunden* maakt inpassing in elke modulevorm mogelijk.

Werkvormen

Bij het oefenen van gespreksvaardigheid zijn verschillende werkvormen denkbaar. Bij het bepalen van de werkvorm zal steeds de vraag centraal staan: welke vorm is optimaal voor de aard van de oefening?

Tweetallen

De meeste oefeningen bij gespreksvaardigheid zullen in tweetallen worden uitgevoerd. De in het oog springende voordelen zijn: de leerlingen zijn vaak aan het woord en de organisatievorm is vrij eenvoudig. Door de leerlingen regelmatig voor de klas te laten presenteren blijft tussentijdse correctie en evaluatie mogelijk en blijft het geheel organisatorisch beheersbaar. Collega's, die nooit in tweetallen hebben laten werken, moeten wennen aan deze werkvorm. Vooral de 'ruis' wordt als hinderlijk ervaren. Jarenlange praktijkervaring leert dat deze angst niet gegrond hoeft te zijn.

Drietallen

Vele oefeningen kunnen in plaats van in tweetallen ook in drietallen worden uitgevoerd. In dit geval neemt de derde leerling meestal niet deel aan het gesprek. Zijn taak bestaat dan in het maken van aantekeningen. Zodra de twee leerlingen hun opdracht hebben uitgevoerd, kan hij samenvatten of commentaar geven. In het afgedrukte lesvoorbeeld zou een derde leerling notities kunnen maken om vervolgens het gesprek weer te geven.

Het nadeel van deze werkvorm is van organisatorische aard. Bij grote groepen zal de ordening van de zitplaatsen niet altijd naar wens verlopen.

Viertallen

De schikking van viertallen ligt veel eenvoudiger dan die van drietallen. Meestal kunnen vier leerlingen zich rond één tafel groeperen. De verplaatsingen in de klas kunnen beperkt blijven tot het omdraaien van een paar stoelen. Mocht het aantal leerlingen niet door vier deelbaar zijn, kan een groep uit vijf of uit drie personen bestaan. Didactisch bieden groepen van vier aardig wat mogelijkheden. We denken hierbij aan een minireferaat, een minipresentatie enz., waarbij één leerling spreekt en de anderen luisteren en commentaar leveren. Mogelijk is ook een gesprek of een debat tussen twee leerlingen, waarbij de andere twee observeren en commentaar geven. Een debat van twee tegen twee vormt natuurlijk ook een mogelijkheid. Groepjes van vier of meer zijn de aangewezen werkvorm om de vaardigheid van het discussiëren te oefenen.

Leraar/leerling - klas

De werkvorm waarbij de leraar met één leerling spreekt, geldt over het algemeen als erg inefficiënt. Ruim de helft van de spreektijd zal voor de leraar zijn, gemiddeld komt de afzonderlijke leerling slechts sporadisch aan de beurt. Natuurlijk is deze vorm op z'n plaats als de leraar een voorbeeld wil geven. De klassikale werkvorm leraar - leerling(en) verlangt ook passend oefenmateriaal. Mogelijkheden:

- oefenen van de uitspraak: de leraar (band) spreekt voor, de leerlingen spreken na;
- het werken met teksten om het taalgevoel te ontwikkelen. Het gaat er bij dit type oefening om dat de leerling door gevarieerde herhaling zijn taalkennis vergroot. Een nuttige oefenvorm, de herhaling ligt immers ten grondslag aan het leren van een taal;
- het houden van presentaties, referaten enz. Hierbij is de aanwezigheid van een aantal toehoorders nu eenmaal een voorwaarde.

Wisselen van plaats

Bij het werken in groepjes adviseer ik om de leerlingen regelmatig van plaats te laten wisselen. Hieraan liggen de volgende overwegingen ten grondslag:

- gezien de verschillen in leerhouding en capaciteiten van de leerlingen is het zinvol dat er regelmatig met andere partners wordt geoefend;
- als de oefening herhaald moet worden, voorkomt een nieuwe partner dat saaiheid ontstaat omdat men alles als eens van zijn partner heeft gehoord;
- leerlingen moeten leren om met ieder te kunnen samenwerken;
- wisselen van plaats kan een aangename onderbreking zijn.

De eenvoudigste opstelling voor de groepjes van twee is om de leerlingen in rijen van twee naast elkaar te laten zitten. Als de ruimte in het lokaal het toelaat, kunnen de leerlingen tegenover elkaar zitten in plaats van naast elkaar. Het schema voor de plaatswisseling dient zeker bij de eerste keren op bord te worden geschreven. Op deze wijze zien de leerlingen hoe ze zich moeten verplaatsen. De simpelste manier van verplaatsen: van elke rij schuift de leerling die rechts zit, een plaats naar achteren, de laatste leerling komt naar de voorste plaats.

Een wat ingewikkelder maar toch goed functionerend systeem is dat van rij 1 'rechts' een plaatsje naar achteren gaat, de laatste leerling gaat achter naar rij 2, waarvan 'rechts' een plaatsje naar voren schuift, de eerste leerling van rij 2 gaat naar de eerste plaats rechts van rij 3, terwijl 'rechts' van rij 3 een plaats naar achteren opschuift. De laatste leerling van rij 3 gaat naar plaats 1 rechts van rij 1.

Vóór de klas

Als de leerlingen in groepjes oefenen, verdient het aanbeveling om één of meerdere leerlingen vóór de klas hun oefening te laten presenteren. De voordelen hiervan zijn:

- leerlingen moeten eraan wennen om voor een groep te spreken;
- leraar en klasgenoten hebben de mogelijkheid

om de prestaties te beoordelen en corrigerend op te treden;

- wat vóór de klas gepresenteerd en eventueel gecorrigeerd is, kan in een volgende ronde door de leerlingen worden toegepast;
- variatie in werkvorm. Leerlingen hebben over het algemeen een ruime belangstelling voor de prestaties van hun klasgenoten;
- het verloop van de les is beter te sturen. De oefenstof is opgedeeld in kleine gedeelten. Nadat leerlingen hun kunnen voor de klas hebben gemonstreerd, begint iedereen weer op hetzelfde punt;
- als leerlingen weten dat ze misschien dadelijk voor de klas moeten komen, zal de voorbereiding serieuzer zijn.

Misschien hebben sommige collega's er bezwaar tegen dat leerlingen regelmatig voor de klas moeten komen. Zij kunnen deze werkwijze te omslachtig vinden of ze willen de verlegen leerling langzaam laten wennen aan een optreden voor de groep. In deze gevallen kan ermee worden volstaan dat de leerlingen op hun plaats blijven maar wel moeten opstaan.

Correctie tijdens de les

Als leerlingen in groepen werken, voelt menig collega het als een gemis dat, zodra leerlingen fouten maken, hij niet direct kan ingrijpen in het onderwijsgebeuren. Dit gevoel wordt nog versterkt bij die leerlingen die uitsluitend voor gespreks- en luistervaardigheid hebben gekozen. Bij hen wordt immers de groei naar correctheid niet ondersteund door andere deelvakken. Wij hebben begrip voor dit standpunt. Ofschoon naar onze mening het frequent oefenen op de eerste plaats komt, moet toch ook gestreefd worden naar zo correct mogelijke taaluitingen. Welke mogelijkheden staan de leraar ten dienst?

- regelmatig oefenen en zelfstandig laten herhalen van de grammaticale partneroefeningen;
- het laten leren van idioom;
- terwijl de leerlingen in tweetallen werken, legt de leraar zijn oor te luisteren en noteert enkele vaak gemaakte fouten. Deze fouten kunnen later klassikaal besproken worden;
- nadat één of twee leerlingen voor de klas de opdracht gepresenteerd hebben, kunnen onvolkomenheden klassikaal behandeld worden;
- bij het werken in groepen krijgen de leerlingen die niet het woord hoeven te voeren, de opdracht om speciaal op idiomatische en grammaticale onvolkomenheden te letten. Daarna volgt klassikale bespreking;
- als een leerling ten overstaan van de leraar of de klas een monoloog houdt, kan de leraar een analyse maken. Door deze analyse krijgt de leerling een persoonlijk advies zodat hij zelfstandig aan zijn zwakste punten kan werken.

Taalgerichte oefeningen

Ook de taalgerichte oefeningen zijn in principe gedacht als partneroefeningen, die volgens het volgende patroon verlopen: A noemt de stimulus, B reageert hierop. Daarna volgt wisseling van rol. B

levert de stimulus en A reageert. Na deze ronde kunnen twee leerlingen de oefening aan de klas presenteren. Na deze presentatie heeft de leraar gelegenheid om aanwijzingen te geven.

Vele jaren lang vormde de grammatica het kernstuk van het onderwijs in de moderne vreemde talen. Terecht hebben de ontwikkelingen dit gebruik achterhaald. De grammatica heeft grotendeels de plaats gekregen die zij hoort te hebben: een hulpmiddel bij de verwerving van de vreemde taal. Een beknopte grammatica kunnen we bij de gespreksvaardigheid als volgt rechtvaardigen:

- beknopte behandeling van de grammatica leidt tot inzicht in het systeem van de vreemde taal;
- als we een vreemde taal onderwijzen, willen we dat zo goed mogelijk doen. Bij dit 'zo goed mogelijk' hoort zeker ook het correctheidsaspect;
- grammatica kan de leerweg inkorten.

Het grammaticaonderwijs dient beperkt te blijven tot de elementaire zaken. Foutenanalyses van gesproken en geschreven taal van leerlingen leren immers dat verreweg de meeste fouten gemaakt worden tegen een zeer beperkt aantal grammaticale verschijnselen. Onze leerlingen leren deze meest frequente verschijnselen het best door oefenen, veel oefenen, wat tot automatisatie leidt.

Presentatie

Het handelingsdeel voor het onderdeel Gespreksvaardigheid Tweede Fase vermeldt zowel bij het havo als het vwo dat de kandidaat enkele keren een presentatie in de vreemde taal moet houden. Hoe deze presentatie eruit dient te zien en aan welke criteria deze dient te voldoen, wordt niet nader uitgewerkt. Het leerlingenboek van *Mündig* geeft nauwkeurig aan hoe de leerling bij een presentatie te werk kan gaan. Het meest praktisch is uiteraard om de presentaties te houden ten overstaan van medeleerlingen. Bij grote groepen zal het ongetwijfeld veel tijd kosten als alle leerlingen hun presentatie voor de hele groep houden. Misschien zal deze vorm beperkt moeten blijven tot één keer, hoewel het zeer nuttig is als leerlingen ervaring opdoen met het presenteren in het openbaar. Daarnaast en tevens als vooroefening zal het veel efficiënter zijn om regelmatig minipresentaties in groepjes van 4, 5 of 6 leerlingen te laten houden. Hoe deze presentaties zullen worden verdeeld over het studiejaar, laat ik graag aan de collega's over. Een en ander zal afhangen van de grootte van de klas, de beschikbare tijd en de wijze van aanpak.

Wat doen de medeleerlingen tijdens de presentatie? Niet passief luisteren. Ieder heeft een taak om het onderdeel presentatie zo goed mogelijk te laten slagen. Mogelijk is dat een deel van de leerlingen:

- notities maakt en één van hen de inhoud naverfelt;
- de positieve kanten van de presentatie noteert;
- informatieve vragen over de inhoud voorbereidt;
- op het taalgebruik let;
- op de lichaamshouding let;
- kritische vragen over de inhoud voorbereidt;

- een oordeel geeft aan de hand van een beoordelingslijst.

Uitspraak

De uitspraak vormt een vast bestanddeel van de gespreksvaardigheid. Het programma dient de voornaamste aspecten van de uitspraak van het Duits te omvatten. Regelmatig oefenen en corrigeren leidt tot het beste resultaat. In de eerste maanden van de Tweede Fase wordt er bij het begin van de les systematisch geoefend. Langer dan een vijftal minuten hoeft de training niet te duren. Het gaat om de systematiek en de regelmatigheid. Plaatsing aan het begin wil niet zeggen dat er daarna niets meer aan uitspraak hoeft te worden gedaan. De behoefte in de latere lessen zal afhangen van de individuele vaardigheid, van de klas en van de streek waarin de leerling thuis is.

Alle uitspraak oefeningen van *Mündig* staan op band en cd. Mocht het gebruik daarvan technische problemen opleveren, dan kan de leraar de rol van de band overnemen. Hij spreekt voor, de leerlingen spreken na. Naspreken zal meestal klassikaal gebeuren. Ter afwisseling en ter controle kan het naspreken ook aan één enkele leerling worden opgedragen. Als leerlingen over eigen afspeelapparatuur beschikken, kunnen ze naar behoefte zelfstandig oefenen.

Praktijk

Onderstaand een praktijkvoorbeeld uit *Mündig*. Het gaat om Stunde 3 van hoofdstuk 2: *Wir üben das Fragen*. Dit hoofdstuk behandelt in 7 lessen de rol van de vraag bij de mondelinge communicatie. Na de lessen 1 en 2 met voorgestructureerde vragen moeten de leerlingen zelf de vragen leren stellen. De uitspraak, die de warming up vormt van menige les, is in dit voorbeeld weggelaten. Probeer u eens in de praktijk, hoe deze 'Kostprobe' bevalt.

Wir üben das Fragen

Jetzt versuchen wir, selber Fragen zu formulieren. Wir werden sehen, dass das eine nützliche, aber schwere Kunst ist, die geübt sein will.

Durchführung in Zweiergruppen. Die ganze Klasse bereitet dasselbe Thema vor, das der Lehrer nennt. Zusammen mit unserem Nachbarn lassen wir uns möglichst viele Fragen einfallen. (3 Minuten) Jeder notiert einige Stichworte, die dem Gedächtnis nachhelfen.

- 1 A fragt, B antwortet. A macht sich kurze Notizen. (2 Minuten)
- 2 A fasst zusammen, was B gesagt hat.
- 3 Ein paar Schüler präsentieren ihr Interview vor der Klasse.
- 4 Platzwechsel
- 5 B fragt, A antwortet. B macht sich kurze Notizen. (2 Minuten)
- 6 B fasst zusammen, was A gesagt hat.
- 7 Ein paar Schüler präsentieren ihr Interview vor der Klasse.
- 8 Fortsetzung: Durchführung wie soeben, aber jetzt fragen wir 2 Minuten ohne Vorbereitung.

Fragewörter, die behilflich sein könnten:

Wer - wo - wann - warum - was - wie - wieviel - welch - was für ein - wohin - woher - wieso - womit - wozu - mit wem

Themenvorschläge

1. Hobby	6. gestern
2. Zukunftspläne	7. Ausgehen
3. Essgewohnheiten	8. Schule
4. Fernsehen	9. Wohnort
5. Ferienpläne	10. Kleidung

oder Themen aus der Phantasie

1. Ich bin ein Fisch.	4. Ich bin Millionär.
2. Ich bin ein Vogel.	5. Ich bin Lehrer
3. Ich bin eine Hexe.	6. Der Befragte darf selber sagen, wer er ist

Tot slot

Taal is communicatiemiddel, waarbij spreken de eerste plaats inneemt. De nieuwe Tweede Fase biedt ons de mogelijkheid om aan deze functie van de taal recht te doen wedervaren. We moeten deze uitdaging met beide handen aangrijpen. Wie eenmaal het onderdeel gespreksvaardigheid in de vingers heeft, zal deze lessen met genoegen geven.

Literatuur

- H. Mangnus & B. Duijvestijn, *Mündig. Gespreksvaardigheid Duits voor de Tweede Fase*, Walvaboek, Laren, 1998. ISBN 90 6675 620 9 (Walvaboek, Markeloseweg 22, 7245 TP Laren)

H. Mangnus

H. Mangnus is docent Duits aan de lerarenopleiding 2de en 1ste graad van Fontys Hogescholen te Tilburg.